

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun
Ödevata

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken – 19 miljöer, Långasjö socken – 19 miljöer och Vissefjärda socken – 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS: "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en linugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

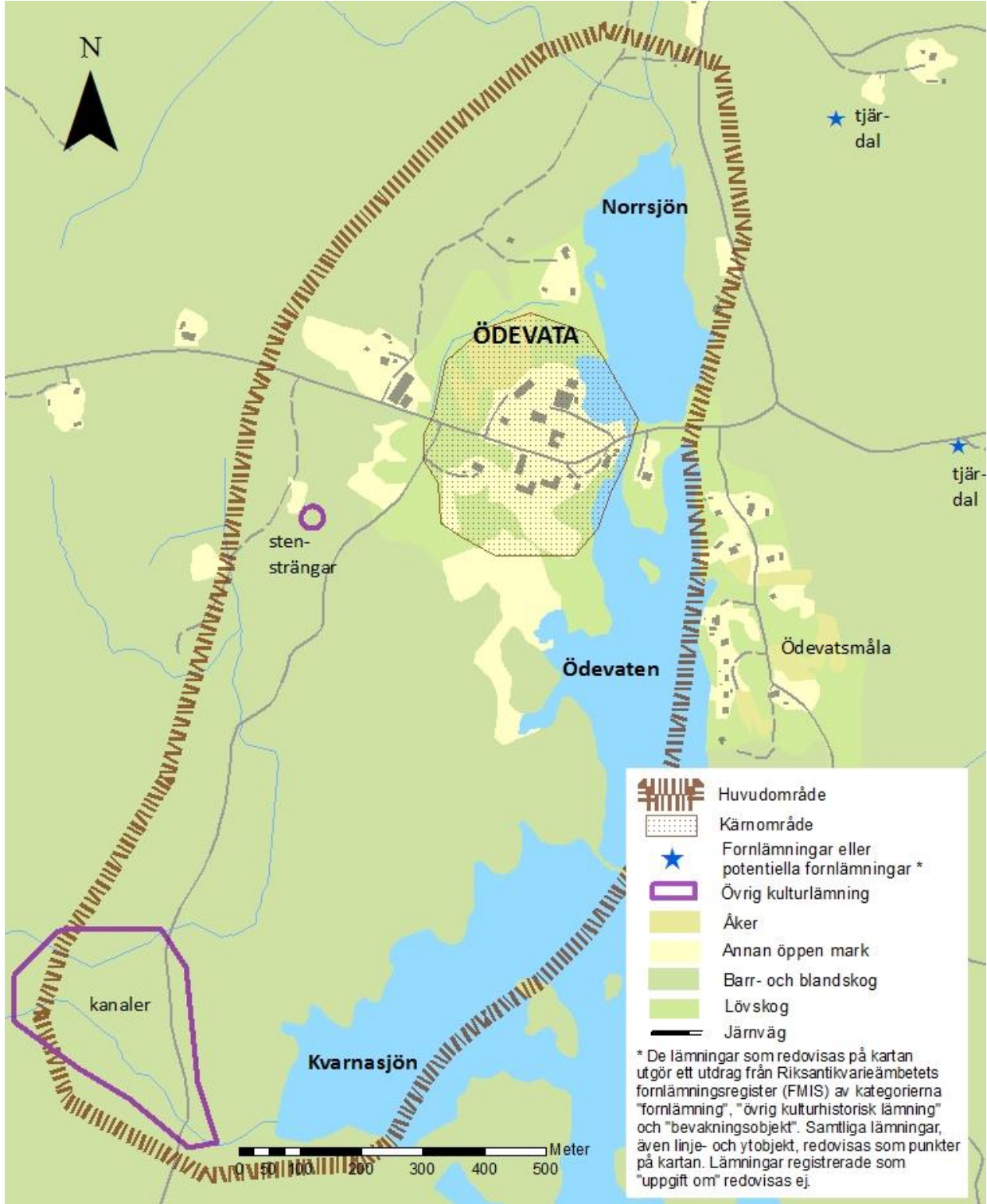
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1–3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 – miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otvivelaktigt dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgrutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

Skogslandets jordbruk: Äldre odlingsspår som rösen och murar.

Skogen som resurs: Institutionsmiljö. Skogsarbete var en del av basverksamheten under fångvårdsanstaltens tid. Jägarbostad. Spår efter äldre verksamheter som stensträngar, kanaler, kvarnplats.

Ödevata är idag framför allt präglad av tiden som institution, som varade från 1923 till 1997. Första epoken, mellan 1923 och ca 1940, användes anläggningen som arbetshem, under krigsåren som förläggingsplats för politiska flyktingar och tredje epoken, 1947–1997, som fångvårdsanstalt. Ödevata speglar en intressant del av 1900-talets institutionsverige. Före 1923 var Ödevata en vanlig gård, med anor från medeltiden. År 2000 gick Ödevata in i en ny epok då den började användas som fiskecamp. Skogen har utnyttjats som resurs på olika sätt genom historien.

Huvudområde Ödevata

Ödevata är en anläggning med ett flertal hus intill sjöarna Norrsjön och norra delen av Ödevaten. Ödevata är idag framför allt präglad av tiden som institution, som varade från 1923¹ till 1997. Den första epoken kan sägas spegla den år 1918 nya fattigvårdslagen. Första epoken, 1923 – cirka 1940, användes anläggningen som ”arbetshem för försumliga familjefäder”, under krigsåren som förläggingsplats för politiska flyktingar och tredje epoken som fångvårdsanstalt eller öppen anstalt. Den tredje epoken varade mellan 1947 och 1997.

Mellan de båda sjöarna finns ett smalt sund. Vägen går här idag, men innan vattenytorna sänktes något och detta blev möjligt gick den gamla vägen runt norra änden av Norrsjön. Byns marker har tidigare varit mycket större. De sträckte sig då i söder ner till halva sjön Ödevaten, i öster en bra bit öster om Gunngöl till den lilla Hakgöl som bildade gränspunkt. I väster gick gränsen efter Högtorpet och i norr upp till grannbyn Eskilsryd. På östra sidan vattnet ligger Ödevatsmåla. Söder om byn rinner två stensatta kanaler ut i Kvarnsjön, en vik av sjön Ödevaten, vilket vittnar om tidigare kvarnverksamhet här.

---

¹ 1921 köpte Kalmar läns södra landsting bondgården i Ödevata från Skogssällskapet, som i sin tur förvärvat fastigheten 1918 av hemmansägare Karl Oskar Jonsson och hans hustru.

Utsnitt ur karta från 1843. Kan jämföras med kartan nedan från ca 1940, d.v.s 100 år senare. De båda kanalerna till viken som kallas Kvarnasjön syns tydligt. De båda stensträngarna av oklar funktion syns också. Byns läge och åkrarna kan också jämföras. Norr om byn syns hur gamla vägen gick norr om Norrsjön i stället för som idag rakt igenom.

Byn har ett öppet odlingslandskap närmast husen och präglas också av närheten till vattnet. I övrigt omgärdas byn av skog. Skogen har också använts som resurs under i alla fall fångvårdsanstaltens tid. I byn finns också en särskild jägarbostad. Byn har medeltida anor, och finns registrerad på en karta från 1655. Den gård som fanns då har samma läge som idag. En del av dagens anläggning ligger på de gamla åkrarna norr om gården. En av de små åkrar som fanns redan på 1600-talet söder om gården hålls öppen än idag, och delar av den är fotbollsplan från institutionstiden.

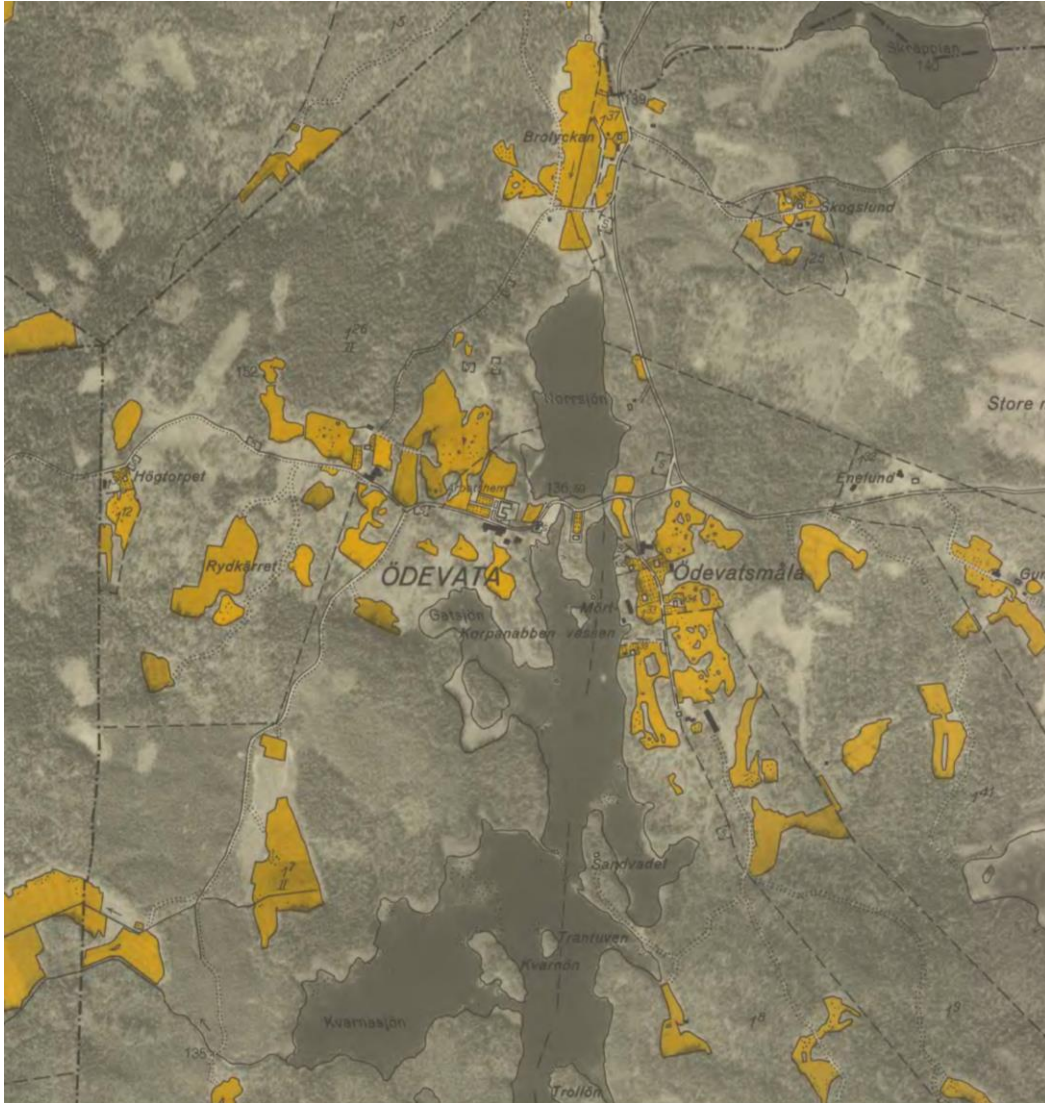
Kända registrerade fornlämningar enligt FMIS är spåren efter två tjärdalar². Sydväst om Ödevata finns en sträcka om ca 20 meter med två kraftiga parallella stensträngar med stora sprängda stenar, i sluttande terräng. Det är oklart vilken funktion denna anläggning har haft. Det skulle möjligen kunna vara samma stensträng som finns utritad på 1843 års karta. Anläggningen har inte tidigare varit en registrerad fornlämning, men bör idag om den kan konstateras vara äldre än 1850 automatiskt räknas som fast fornlämning³.

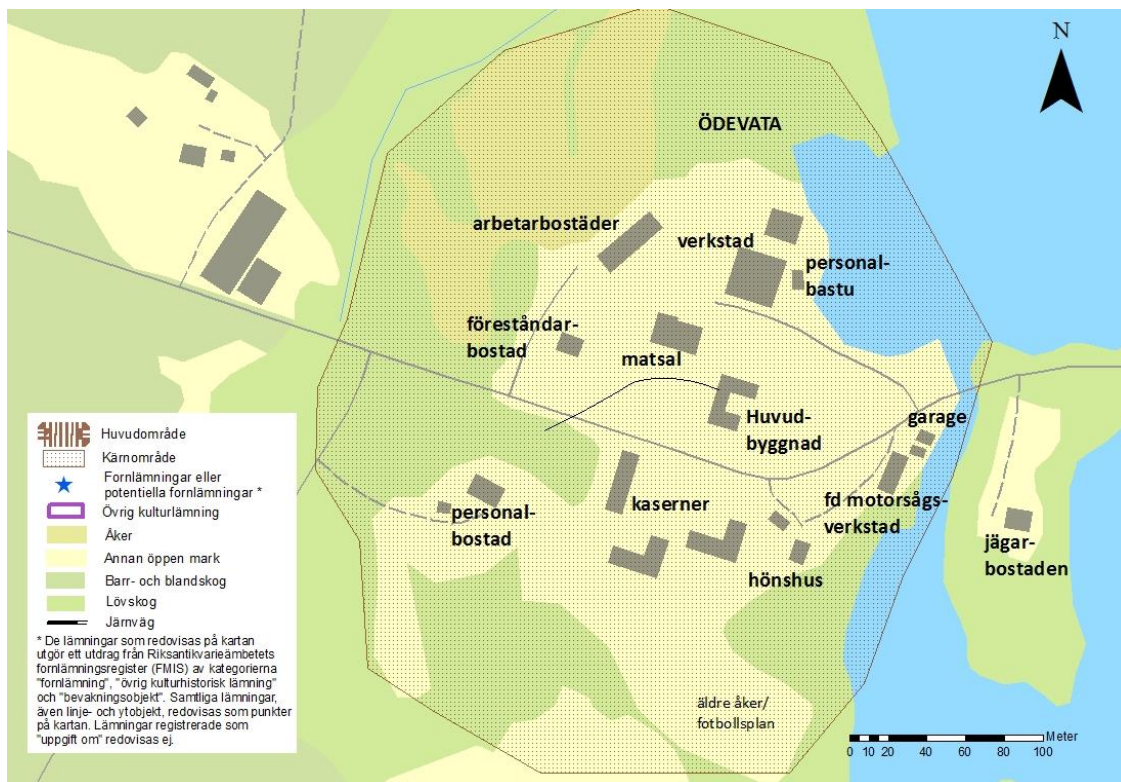
Utdrag ur kartan från 1655 visar att gården låg på samma ställe som idag, och åkrarna sammanfaller med öppen mark än idag. Åkern längst söderut har använts som fotbollsplan under 1900-talet.

² 35:1 och 34:1

³ Sedan den förändrade kulturmiljölagen trädde i kraft i januari 2014: alla övergivna anläggningar äldre än 1850.

Karta från ca 1940, d.v.s 100 år efter kartan ovan.

Kärnområde Ödevata

Ödevata präglas idag av den institutionella karaktären. De bevarade kasernerna i 1970-talsstil bidrar till detta. De är idag i förfallet skick och troligen svåra att bevara på grund av moderna svårunderhållna material. Paviljongerna står där ladugård/loge/ladugårdsplan fanns tidigare. Den stora röda huvudbyggnaden inrymmer både den äldre men ombyggda mangårdsbyggnaden och en stor tillbyggnad på baksidan i 1920-talsstil, också senare förändrad. Skalan, läget på en höjd med stensatt kant samt den tydligt anlagda trädgården ger ledtrådar om att byggnaden använts i någon form av institutionell verksamhet. Att sådan verksamhet pågått länge förstås till exempel av att trädgården är väl uppvuxen och av byggnader som till exempel två stenkällare och en bastubyggnad. Behovet av stora stenkällare för att föda många människor under en period före kylskåp och el fanns här är uppenbar. Som kylskåp användes också under en period en bassäng med isbitar i källaren. I källaren på huvudbyggnaden fanns också tvättrum, badrum, pannrum och arrestlokal.

Personalen hade en egen bastubyggnad. Andra byggnader som bidrar till förståelsen av hur området använts är flera bevarade arbetarbostäder för personalen, till exempel en långa från 1950-talet och en villa från 1950-talet, samt en särskild villa med trädgård till föreståndaren.

Vidare finns en före detta mekanisk verkstad och en byggnad som flyttats hit för att användas som motorsågsverkstad. Dessa byggnader kan på så sätt bidra till förståelsen av hur området användes; de intagna under fångvårdstiden hade som uppgift att arbeta i verkstaden eller i skogen. Under arbetshemmets tid drevs traditionellt jordbruk och skogsbruk. Till gården hör också andra mindre ekonomibygnader som varit en del av livet i Ödevata; höns hus, garage, svinhus mm. Ladugårdarna är dock borta. Till de mer moderna anläggningarna hör också en matsal och kök från 1980-talet samt en anlagd fotbollsplan, som ligger söder om husen på en av de medeltida åkrarna.

Referenser

Lantmäteriets historiska kartor
Riksantikvarieämbetets Fornsök
I Dackebygd: 1997 s 107, 1984, 2005 s 132

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Den institutionella karaktären med arbetarbostäder, föreståndarvillan etc.
- De olika uthusen och ekonomibyggnaderna med funktioner som haft med verksamheterna att göra: bastu, verkstad, motorsågsverkstad, garage, höns hus etc.
- Fotbollsplanen på en av de medeltida åkrarna.
- Huvudbyggnadens trädgård, struktur, träd och växter samt stödmur i kallmurad granit.
- Dubbel stensträng sydväst om byn samt kanaler ner mot Kvarnsjön.
- Äldre, grusbelagda byvägar och deras sträckningar inom huvudområdet. Stenmurar, vägstenar och hamlade träd i vägmiljön.
- Den öppna ängs-, hag- och åkermarken centralt i byn med stenmurar, röjningsrösen, trädgårdsgårdar och hamlade träd. Öppenheten och ägoindelningarna.

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850, är skyddade*. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområdet** är känsligt för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefullt bebyggelseområde** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibygnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibygnader som berättar om gångna tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd.

Gamla mangårdsbyggnaden (Ödevata 1:46), tillbyggd på 1920-talet. Det är viktigt att man ser de olika etapperna. Trädgården har en kallmurad stödmur.

Gamla mangårdsbyggnaden (Ödevata 1:46) har förändrats mycket, men har gammal stomme och form.

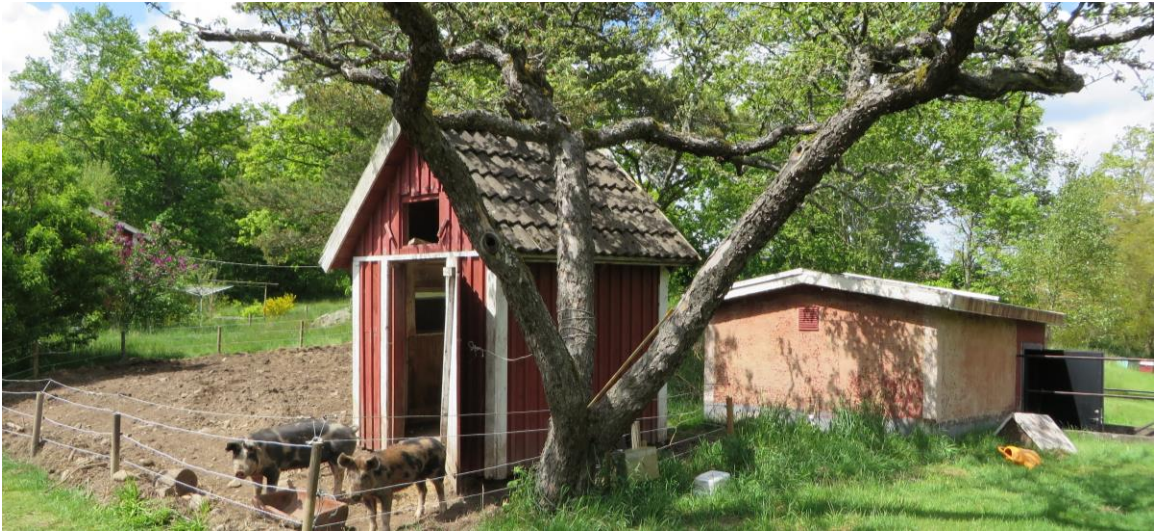
Källaren var en nödvändig del av verksamheten.

Den del av huvudbyggnaden som byggdes till på 1920-talet (Ödevata 1:46).

Utanför huvudbyggnaden finns en anlagd park/trädgård, med bland annat kastanjer.

Till gården hör också grishus och andra sidobyggnader.

Kasernerna är tidstypiska från 1970-talet, men i dåligt skick.

De byggnadsmaterial som användes på 1970-talet har inte så lång hållbarhet.

Kasernerna uppfördes på den gamla ladugårdsplanen.

En av kasernerna är byggd på en källare.

Matsal och kök (1985).

Personalbostäder från 1950-talet (Ödevata 1:46).

Denna byggnad är flyttad hit för att få funktionen som motorsågsverkstad, men byggdes senare om till bostad (Ödevata 1:46).

Äldre garage (Ödevata 1:46).

Före detta jägarbostaden, på den lilla ön öster om Ödevata (1:52).

Anläggningen över sjön, från sydost. Personalens bastu och mekaniska verkstaden syns.

Den gamla personalbastun var en viktig byggnad, och har kvar sin ursprungliga funktion.

Före detta mekanisk verkstad från 1950-talet, ombyggd på 1970-talet, har fått ny funktion i fiskecampen.

Hönshus samt den tidigare föreståndarens bostad, med tidstypisk byggnad och trädgård från 1950-talet (Ödevata 1:46).

Tidigare personalbostad (1950-tal) (Ödevata 1:51).

Sydväst om byn finns en stensatt ränna med oklart ursprung. Anläggningen är tydligt byggd av människohand i sluttande terräng och övergiven. Om den kan konstateras vara äldre än 1850 räknas den som fornlämning. Anläggningen bör gärna vårdas, d.v.s. träd och sly bör hållas efter.

 Emmaboda kommun

 KALMAR LÄNS MUSEUM

 Länsstyrelsen Kalmar län